

Pszichomanteum

– Ókori séta a tudattalanunkba és vissza

Cserép Edina, Balázs Anett, Frecska Ede

„Úgy tűnik, hogy a misztikus élmény kinyit egy egyébként nehezen hozzáférhető ajtót az emberi tudatban, és olyan biztonságélményt ad, ami még a halált is transzcendálja. Így az egyén képes arra, hogy pszichés energiáit felszabadítsa és arra használja, hogy értelmesen vegyen részt a jelenben (1).”

A halál misztériuma mindig is foglalkoztatta az emberiséget. Az individuális tudattal rendelkező ember ősi, szinte lázas vágya a megközelíthetetlen titokba burkolózó tudás megszerzése: van-e a létezésnek valamilyen formája a halál után? Ezzel egyrészt létünk értelmet kap, másrészt elhunyt szeretteink miatti gyászunkban is vigaszt találhatunk. Minden civilizációnak megvoltak a saját elméletei erre vonatkozóan, melyekhez speciális rituálék kapcsolódtak. Ezek eszközként szolgálnak arra, hogy az élet és a halál nagy kérdéseire választ kapjunk. Az ókori görög társadalomban erre a célra a *pszichomanteum* intézménye volt hivatott.

A pszichomanteum

A kifejezés – szó szerint véve – magában foglalja, hogy a halottak szellemét a divináció (jósolás) eszközeivel idézik meg, hogy kérdéseket lehessen feltenni nekik a jövővel vagy más rejtett tudással kapcsolatban.

Hérodotosz szerint a holtak temploma, amit pszichomanteumként (szellemidézésre szolgáló tükörszoba), illetve a helyiek Nekromanteionként is ismertek, Nyugat-Görögország területén, az epiruszi (ókori nevén *epeiroszi*) Ephyra városában helyezkedett el. *Sztrabón*, az ókori görög geográfus leírása alapján a holtak templomát a kimmeriosz nép működtette. Állítása szerint ennek a népcsoportnak a tagjai földalatti vályogházakban laktak, amelyeket alagutak kapcsoltak össze egymással. Ósi tradíció szerint ezek az emberek soha nem jöhettek ki a nappali fényre, kizárólag éjszaka léphettek a föld felszínére.

Az 1950-es évek végén *Szotirisz Dakarisz* görög régész felfedezte a templomot, és megkezdte a helyszín feltárását. Kiderült, hogy a korabeli

templom egy kidolgozott földalatti komplexum, folyosók és termek labirintusa, amely végül egy hosszú és üreges csarnokba nyílt. Ebben a csarnokban Dakarisz megtalálta egy hatalmas bronzüst maradványait, amelyet korlát vett körül.

Bár a templomban történt eseményeket pontosan feljegyezték és el is helyezték az épület belsejében, a felfedezés idejére megsemmisültek, egyéb korabeli leírások alapján *Philippe Vandenberg* írt arról az alapos és szerteágazó előkészítéséről, amelyen azoknak az embereknek kellett keresztülmenniük, akik az orákulumok segítségét kérték.

Vandenberg leírása alapján a holtak templomába érkezőknek egy hónapon keresztül a föld alatt kellett élniük, teljes sötétségben. A megszabott idő leteltével sötét folyosókon és termeken vezették végig őket, hogy végül a sötétben töltött magányt követően fáklyák halvány fényében derengő csarnokba érkezzenek. Ebben a csarnokban állt egy hatalmas bronzüst. Arra gondolhatunk, hogy az üst belsejét valószínűleg gondosan kicsiszolták és valamilyen folyadékot (valószínűleg vizet, olajat vagy vért) öntöttek bele, amely tükröződő felületével elősegíthette, hogy a jóslatkeresők – a papok általi előkészítést követően – valamiféle látomást vagy jelenést élhessenek át. A kör alak lehetővé tette, hogy többen körbevegyék, és egyidejűleg nézzenek bele a tiszta mélységbe. Miután megtapasztalták a jelenést, a keresőket kénes füsttel vették körül, amit hagyományosan olyan valakinek a megtisztítására használtak, aki kapcsolatba került a holtakkal. Ezt követően a felszínre vezették őket, majd a folyóhoz, ahol a rituálé egy – a megtisztulást elősegítő – fürdővel zárult.

A pszichomanteum intézményének végét jelentette, amikor Kr. e. 280 környékén Pürrhosz átmeneti győzelmeit követően a rómaiak végül megszállták Epiruszt, elbukott Ephyra is, mivel az elpusztított hetven város között volt.

A templom romjai máig hirdetik, hogy a holtak megidézése milyen fontos szerepet játszott az ókori görög kultúrában (2).

Tükörjósolás: tudattalanunk tükre

Az antik görög kultúra termékeny talajt biztosított az emberi szellem kibontakoztatására, a fantasztikus belső utazások számára. Világosan látható a történeti feljegyzésekből, hogy az ókori görögök elfogadták, hogy bizonyos feltételek mellett felkelthetik, sőt kommunikálhatnak a halottak szellemével. Ezt vélhetően egy konkrét elhunyt hozzátartozóval való találkozáásra, útmutatás kérésére használták, hiszen – hitük szerint – az elhunyt már egy másik „világban” él, tudása ez

Ósi tradíció szerint ezek az emberek soha nem jöhettek ki a nappali fényre, kizárólag éjszaka léphettek a föld felszínére.

Az epeiroszi Nekromanteion

nokig. Napjainkban, az internetet böngészve is számos leírást találhatunk, konkrét instrukciókkal, mit és hogyan csináljunk, sőt egyes oldalakon interaktívan is tükörjósolhatunk (persze játékos formában). Nagyon úgy tűnik, az emberek jóslások iránti vágya nem csökkent modern korunkban sem (3, 4).

A pszichiáter szemével

Feltehetünk egy óvatos kérdést: hogy ha az emberek intézményesített formában, évszázadokon át használnak egy módszert, elképzelhető-e, hogy semmi alapja nincs a működésének? Amennyiben feltesszük, hogy mégis van alapja, ebből adódik egy újabb kérdés: tulajdonképpen miként is működhet?

által mélyebb a halandó emberénél, így a jövőbe is képes lehet betekinteni. A világok közötti átjárásra szellemidéző „tükörszobákat (valamilyen visszatükröződő felületű helyiségeket)” használtak, a fent ismertetett „halottak templomait” keresték meg. Tükröződő felületeket azonban nemcsak az ókori görögök használtak divinációra. A leírások szerint a tükörjósítás (katoptromancia) a kristálygömbjósítás kései formája. Európában a kristálygömböt az 5. század óta ismerik, de a maják és az inkák körében már az időszámítás előtt is népszerű volt, de használták az ausztráliai őslakosok, a borneói, az új-guineai és a madagaszkári törzsek is. Az idők folyamán nemcsak a szépen megmunkált hegyikristályt, hanem gyakorlatilag csaknem minden visszatükröződő felületet felhasználtak már e célra. A sima víztükör után az arany- és ezüstlapot, a csiszolt fémet, drágaköveket, vért, sőt még a szappanbuborékokat is. A babiloniak szent tálakban szemlélték a folyadékot, az egyiptomiak kis tintavasat fogtak a tenyerükben; a hinduk melaszt tálkába, a görögök pedig tükröt merítettek a szent forrás vagy kút vizébe, s abból próbálták meglátni a jövőt, kapcsolatot teremteni az elhunytakkal. Úgy tűnik, hogy a szellemidézéshez a folyadékkal megtöltött üstök, tálak, lavórok, csészék és más edények tükörszerű használatának szokása olyan ősi gyakorlat, amely sok kultúrában elterjedt a szibériai sámánoktól az amerikai indiá-

Ahhoz, hogy kérdéseinkre választ kapjunk, gondolatban szegődjünk útitársként egy, a pszichomanteumba tartó ókori görög polgár mellé. Az utazás az ókori körülmények és közlekedési eszközök ismeretében meglehetősen lassú és kényelmetlen dolog volt, tehát már az elinduláshoz erős motiváció kellett. Emberünket a hosszas, megerőltető zarándokút végén, amikor a lélek amúgy is befelé fordulóvá válik, a templomhoz érve egy teljes hónapig tartó érzékszervi megvonásnak tesszik ki, érzékenyítve ezzel a felfokozottan várt különleges találkozás élményére. A folyamatos sötétben tartózkodás révén az időérzékelés és az érzékszervi működések is megváltoznak, elősegítve a megszokottól eltérő, módosult tudatállapot elérését. Már önmagában a templom kialakítása is figyelemre méltó, hiszen föld *alatti* elhelyezkedése párhuzamba vonható a *tudatalattival*. A sok kanyarulat, sötét folyosó jelképezheti a tudattalanunkban zajló, felszínre nem kerülő összetett lelki folyamatokat, de akár agyunk gyrusaira is asszociálhatunk. Szimbolikusan megjelenhetnek a pokol bugyrai, ahol egy-két jóslatkérő minden bizonnyal érezte is magát saját emlékei közé zárva az egy hónapos tortúrán.

A hosszú utazás, majd az ezt követő előkészületek, várakozás után végre elérkeztünk utunk végcéljához: a központi teremhez. A félhomályban kibontakozik előttünk a hatalmas csarnok, közepén az óriási üsttel, melybe beletekintve

A templom romjai máig hirdetik, hogy a holtak megidézése milyen fontos szerepet játszott az ókori görög kultúrában.

megszűnik a határ az élő és holt, a jelenlegi és a túlvilág között. A benne észlelt tükröződő felület jó eszközként szolgál arra, hogyha megfelelő előkészítés után, relaxált, módosult tudatállapotban, speciális körülmények között nézzük, akkor médiuma lehessen saját tudattalanunknak. Az eddig legfeljebb csak álmok alakjában látott tartalmaknak lehetőségük van mintegy kivetülni, közvetlenül láthatóvá válni. A leírások alapján elsősorban jóslásra használták a pszichomanteum intézményét, mely során általában egy elhunyt hozzátartozó válaszolta meg a jövőre vonatkozó kérdéseket. Ezt figyelembe véve a rituálénak kettős szerepe lehetett: a problémamegoldás és a gyászmun-ka elősegítése.

A gyászmun-ka

Amikor egy közeli hozzátartozónk halálával kerülünk szembe, azon túl, hogy az elvesztésével járó fájdalommal szembe kell néznünk, meg kell küzdenünk saját egzisztenciális krízisünkkel is, hiszen az ő halála saját mulandóságunkra figyelmeztet minket. Nem véletlen, hogy sokan egy ilyen veszteséget követően spirituális útkeresésbe kezdenek, és bár a mai világ erre számtalan lehetőséget kínál, a modern kor emberének semmivel sincs könnyebb dolga, (sőt!), mint az emberiségnek évezredekken keresztül. Ha e spirituális útkeresés során megbizonyosodhatnánk a felől, hogy a halál mégsem – a mai racionális elképzelés szerinti – végérvényes elmúlás, félelmünk jelentősen csökkenhetne, és életünket talán egy más minőségben élhetnénk tovább.

Közeli hozzátartozó halálakor általában felmerül a vágy, hogy ismét találkozzunk az elhunyttal, részben hiánya, részben a megoldatlan konfliktusok rendezése miatt. Egyeseknél ez a vágy látomászerűen, a halott illető megjelenésében, érintésében vagy jelenlétének érzetében be is teljesedik nem sokkal a szeretett hozzátartozó elvesztését követően. Ezek az epizódok tipikusan meggyőzőek, az észlelők a találkozást valóságos találkozásként élik meg, és – mint a halál közeli élmények átélőinél – azzal a meggyőződéssel zárulnak, hogy van élet a halálon túl. Ugy tűnik, ezeknek a jelenéseknek az egyetemes megtapasztalása utat talált a különböző kultúrák hiedelem- és mondatvilágába, illetve nyelvébe szerte az egész világon, jóval hamarabb, mint az írott történelem kezdete. Még napjainkban is figyelemre méltóan gyakran számolnak be víziószerű találkozásokról a halottakkal. Számos tanulmány az egyedül maradtak nagy százalékánál becslül ilyen élményt (például egy tanulmány szerint az özvegyasszonyok 66%-ában fordul elő) (2), és a pszichiáterrezidensek fi-

gyelmét nem mulasztják el felhívni arra, hogy ne-hogy pszichotikusnak nyilvánítsák azt a gyászolót, akinek ilyen megtapasztalása van, mert ezt a gyászmun-ka modern megközelítése szerint természetes jelenségnek kell tekinteni. A spontán megjelenések kiváltásához nem társul erőfeszítés, egyik pillanatról a másikra váratlanul alakulnak ki. Érdekes megfigyelés, miszerint meglepően nagy számban jelennek meg az elhunytak tükörben vagy ahhoz hasonló tükröződő felületen, illetve szemben egy csupasz fallal, vagy éjszaka, kint a sötétben. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy szerettünk pontos „lenyomata”a tudattalanunkban tökéletesen benne van, ezáltal megfelelő körülmények között kivetülhet, ezen túlmenően akár valóságosnak megélt, gondolatbeli beszélgetést is folytathatunk vele. Ezt a mindennapokban a pszichoterápia is felhasználja, amikor a gyászmun-ka elősegítése érdekében levelet íratnak az elhunythoz a klienssel. Ezek a spontán történések az esetek többségében nagy megkönnyebbüléssel, a gyász enyhülésével, gyógyító hatással bírnak, sok esetben megkönnyítve a gyászmun-ka, a továbblépést.

Problémamegoldás

Amikor valaki jóslat vagy jóslatot, általában arra kíváncsi, hogy mi fog történni vele, hogyan fog alakulni az élete? Egy-két váratlan eseménytől eltekintve azonban az egyén jövője nagyrészt a jelentől függ. Attól, hogy milyen vágyai, tervei vannak, eléggé motivált-e, hogy szembenézzen a megvalósítás során felmerülő problémákkal, és megoldja azokat. A tükörjóslást, ezen túl a pszichomanteum intézményét évszázadokon át sikeresen használták. Hatásmechanizmusát tekintve több elmélet is szóba jöhet. Az üstben látott jövőkép tulajdonképpen a jóslatkérő saját vágyainak, elvárásainak projekciója. A pszichoterápia, a szociálpszichológia régóta ismeri a *Rosenthal* és *Jakobson* névéhez fűződő *önbeteljesítő jóslat* fogalmát. Lényege az elvárások valóságalkító hatása, mely során a másik ember több tényező által befolyásolt megismerése alapján elvárások fogalmazódnak meg, amelyek a sugallt információknak megfelelően ténylegesen bekövetkező eseményekké, cselekvésekké válnak a partner viselkedésében (5). Amennyiben az elvárt külső visszajelzést nem kapja meg valaki, jóslás során projektálhatja azt, és – immár külső megerősítésként – mint éjszaka az irányt mutató világitótorony, vezetheti az egyént a megvalósítás során. Egy másik magyarázat lehet a *Thomas-teoréma*, azaz ha egy esemény bekövetkeztére vonatkozó elvárásaink vannak, az esemény bekö-

Közeli hozzátartozó halálakor általában felmerül a vágy, hogy ismét találkozzunk az elhunyttal, részben hiánya, részben a megoldatlan konfliktusok rendezése miatt.

vetkezhet. Amennyiben az egyén hisz valamiben, az bizonyos értelemben valóságossá válik, és erőteljesen befolyásolja az illető attitűdjeit, cselekvését, ezen túlmenően környezetük attitűdjeit és cselekvéseit is (6).

Mai pszichomanteum

Egy amerikai kutató, *Raymond Moody*, akinek a neve a halál közeli élmények elszánt kutatójaként talán ismerősen cseng, elhatározta, hogy elkészíti a pszichomanteum mai, leegyszerűsített változatát az ókori görögök pszichomanteumának fő működési elvéhez hasonlóan. Az általa létrehozott létesítmény célja a tükörjölés módszeres vizsgálata. 1990 óta vezeti kutatását, ez alatt az idő alatt közvetlenül figyelt meg több mint háromszáz egyént, amint tükörbe néztek, és utána interjút készített velük a tapasztalatról.

Ezek a vizsgálati személyek a legkülönbözőbb élményeket élték át, amellet, hogy feltűnő az élmények szerveződésének hasonlósága.

Egy elsötétített szobában, kettesben egy tükörrel, kellő ráhangolódást követően egy bizonyos idő után az alanyok nagy részénél jellemzően a tükör „mozogni kezd”, „elkődösödik”, majd az alanyok egy részénél egy hozzátartozó jelenik meg. Előfordul, hogy nem a várt rokon látható, olykor a kép is homályos, néha pedig csak a hangját hallja, de valamilyen formában érezhetően felbukkan. Az elhunyt szeretettekkel való látomásos találkozások a tapasztalatok szerint nem keltenek félelmet. Ellenkezőleg, általában pozitív élmények, amelyek az embereknek reményt adnak, és annak érzetét, hogy az elhunyt jól van, boldog, és még mindig velük van lélekben. Mint a spontán találkozások alkalmával, azzal a megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal járnak, hogy van élet az élet után. (2) Megvizsgálva ezeket az élményeket, gyanúsnak találhatjuk, hogy a hozzátartozó mindig jól van. Ezt az magyarázhatja, hogy az alany tudattalan vágya, hogy a szerette éljen, jól érezze magát, ilyen formában kivetül, kézzelfoghatóvá válik, hiszen „azt hisszük el, amit látunk”. Amikor nem az a rokon jelenik meg, akit hívnak, sokszor lezáratlan, elhárított konfliktus deríthető ki a háttérben. Ebben az esetben az az elhunyt jelentkezik, akinek *jönnie kell*.

Az alanyok másik részénél, akiket tükörbe nézéskor nem egy elhunyt hozzátartozóval való találkozás, hanem önismeret vagy kíváncsiság vezérel, sokszor szimbolikus dolgokat látnak a

tükörben, vagy olyan jeleneteket az életükből, amelyeknek jelentősége egyértelmű az aktuális élethelyzetükben.

Zárógondolatok

Moody nyomdokain haladva a pszichomanteum tapasztalatai felhasználhatóak lehetnek egyrészt a gyászterápiák során, hiszen az elhunyt hozzátartozónak írt levelek és egyéb gyászterápiás módszerek után a kliensnek most közvetlenül a halottal van lehetősége „beszélni”, megnyugtatóan rendezni az elvarratlan szálakat. Akár el is nevezhetjük a módszert a gyászmunka hipnagóg facilitálásának. A pszichoanalitikusok számára pedig elképesztő lehetőségeket biztosíthat azzal, hogy a tudattalan láthatóvá válásával a benne zajló folyamatok közvetlenül megfigyelhetővé válhatnak.

Az ókori görög pszichomanteum tanulmányozása során megkíséreltük a misztikumot, illetve annak hatásmechanizmusát a pszichológia-pszichoterápia eszközeivel értelmezni. Azonban maradtak nehezen magyarázható tapasztalatok is, ilyenek például a kollektív észlelések. (Egy Moody által leírt eset során nyolc emberből négy ugyanazt a turbános embert látta a tükörben.) Az ehhez hasonló jelenségeket magyarázhatjuk talán a kollektív tudattalan eme speciális működésével, de fel kell vetnünk annak a lehetőségét is, amit Shakespeare a következőképp fogalmazott meg: „Több dolgok vannak a földön és égen, Horatio, mintsem bölcs elmétek álmodni képes.”

A szerzők: a Debreceni Egyetem, Orvos- és Egészségügyi Centrum, Pszichiátriai Tanszék munkatársai.

E-mail:

Irodalom

1. Pahnke WN. The psychedelic mystical experience in the human encounter with death. Review. *Harvard Theological* 1969;62:1-21.
2. Moody R. Reunions: visionary encounters with departed loved ones. New York: Villard Books; 1993.
3. Seligmann K. Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban. Budapest: Kairosz Könyvkiadó; 1997.
4. Drury N. A miszticizmus és az ezoterikus tanok lexikona. Budapest: Elektra Kiadóház Bt.; 2002.
5. Cserné Ádermann G. Az „önmagát beteljesítő jóslat” (Pygmalion-hatás) pedagógiai vizsgálata. in: A pedagógus. Neveléslektan. V. Szöveggyűjtemény. Budapest, 1991. p. 162-73.
6. Merton RK. The Thomas Theorem and The Matthew Effect. *Social Forces* 1995;74(2):379-424.

Az elhunyt szeretettekkel való látomásos találkozások a tapasztalatok szerint nem keltenek félelmet.